

UNITÁRIUS KÖZLÖNY

A VALLÁSOS ÉS ERKÖLCSÖS
ÉLET ÉBRESZTŐJE.

KIADJA A DÁVID FERENCZ EGYLET.
SZERKESZTI BOROS GYÖRGY.

Az Unitárius Közlöny előfizetési ára 2 korona 40 fillér (1 frt 20 kr.) Egyes szám ára: 4 fillér (12 kr.) A Dávid Ferencz Egylet rendes tagjai, 5 évi kötelezettséggel, egy évre csak 1 koronát fizetnek. Minden pénz Gálfi Lőrincz egyll. pénztárnokhoz küldendő Kolozsvárra.

Tizenkét czikk az unitarismusról.

Ezalatt a cím alatt az Unitárius Közlöny jelen évi 12 számában tizenkét cikket fogunk közölni. Reméljük, hogy ezek a cikkek magukra vonják a figyelmet és élénk eszmecserére fognak anyagul szolgálni. Már megjelent:

- I., Az Unitárius vallás törvényesítése Ferencz Józseftől.
- II., Az Isten eszméje unitárius fölfogás szerint. Boros Györgytől.
- III., A mi Jézusunk. Boros Györgytől.
- VI., Jézus evangéliuma. Csegezi Lászlótól.
- V., Egyházunk mozgató erői. Kelemen Alberttől.
- VI., Az unitárius és egyház viszonya a többi protestáns felekezetekhez. Kanyaró Ferencztől.

Az unitárius theologia irányzata.

Az unitárius vallás mint a protestantizmus utolsó hajtása már helyzeténél fogva tisztultabb és magasabb eszmekörben kellett hogy mozogjon elődeinél. Reformot teremtett a reformban. Tovább mozgatta azokat az eszméket, a melyeknél a megállás: peshedés, romlás és pusztulás lett volna. Luthernek a jó

izlése és erkölcsi érzéke parancsolta a reformot. Servétnek és Dávidnak a józan ész. Legkevesebb joggal az szólhatott az unitarismus ellen, a ki a Luther nyomában járt, sőt ezen túl is ment.

A reformatio unitarismussa elfogadta a közös alapot: a bibliát, de annak értelmezésére elődeinél bővebb mértékben alkalmazta a józan ész szerinti bírálatot. Kiindulása az volt, hogy Jézus a törvényt betűnek nevezte, a mely megöl, az evangeliumot léleknek, a mely megelevenít.* Alapigéje volt: mindeneket megpróbáljatok, és a mi jó azt tartsátok meg. Midőn ezt az apostoli szabályt a bibliának mind az ó, mind az új részére alkalmazta, rá lépett arra az utra, a mely a bibliai kritika mai magaslátára vezetett föl. Az Erasmus alapelvét, hogy a bibliát az eredeti forrásból kell olvasni, az unitárius kritikus** egész mértékben alkalmazta. Elő volt készítve az ut arra, hogy a Heltai-féle biblia helyett újat adjanak ki, felhasználván az akkori tudós férfiak ismereteit. A terv megghiúsult a változott politikai és egyházi viszonyok miatt, de a biblia tanulmányozása nem szűnt meg és főleg a költői könyvek átdolgozásában igen szép eredményt értek el.

A bibliai ihletés elvét megtartották, de a betűszerinti ihletést elvetették. Az ihletés egészen egyéni dolog, mely közvetlenül jó a lélekből a lélekbe. Isten ihletett mindig és ihletni fog mindig, de ez nem azt jelenti, hogy minden ihletett ember tudjon ihletni másokat.

Még az élő szó is csak homályos viszszzhangja a lélek gondolatának, mennyivel inkább homályos az írott betű, a melyhez a magyarázatot az olvasó saját egyéni fölfogása, tudása, hajlama és hangulata szerint adja meg. A magyarázók szavait csak akkor fogadhatjuk el, a mikor lelkiismeretünkben érezzük, hogy ők a szentírás igaz értelmétől nem tértek el. A lelkiismeret érzelméhez hozza kell hogy járuljon a józan értelem, a mely akkor áll elő, mikor oly tiszta és határozott felfogással bírunk, a mely minden kétséget eloszlat. Midőn az ész világos-

* Dávid Ferencz: Az egy magától való felséges Istenről.

** Enyedi György.

sága hozza járul a kijelentés tekintélyéhez, meg van a föltétele a helyes ítéletnek és ezzel az igazság földerítésének.*

A mult száz unitáristan ide bővítette a XVI-ik száz kritikai elveit Könnyű észrevenni mily erővel lüktet e szavakban a gondolkozó elme jogaiért való vágyakozás. De a világ tudományos fölfogása, még nem hódította volt meg a theologus elméjét.

Ő a világ teremtéséről egyetlen elméletet tartott lehetségesnek: azt a mely a Mózes első könyvében van megírva. A paradicsom szép legendáját szószerint vette és valamint a világosság mellett ott látta a sötétséget, úgy az Isten mellé oda állította az ördögöt. Előtte az ördög uralma még miundig létezik, ő látja incselkedéseit, de bízik abban is, országlása megfog semmisülni és futni fog tőlünk, mint egy legyőzött ellenség. Bizony azt a sötétséget, a mely a világon oly nagyon uralkodott, az emberbe is beleképzelte és nehezen tudott menekülni attól a szomoruan gyarló gondolattól, hogy az ember a bűn örvényébe van sodorva.

Meglepő, hogy az unitárius hittani könyvekben, főleg a mult századokban mily sok ehhez hasonló s olyan hitelv van kifejezve, melyekből éppen csak az unitáriusság nem látszik. Ámde ennek nagyon egyszerű a magyarázata. A Dávid Ferencz elítéltetése ijesztő példájából könnyű volt látni, hogy minden vehető újításnak; az újítók meg elítélendők. A deézsi országgyűlés előzményeiből és következményeiből szomoruan tanulták meg, hogy a pusztaság ürügye alatt életét és vagyonát kockáztatja az unitárius. A mult száz nagy részében, meg aztán még a név is elégséges volt, hogy az unitárius vagyonát, polgári jogát és családi boldogságát is elveszíthesse.

Az üldözött megelégszik az önvédelemmel s költője a lantot fölakasztja, mint a babiloni fogoly zsidó, s legfennebb csak házi körében énekel egy-egy bús dalt vigasztalónak. Mily szívből jönnek e sohajok a kor költője ajakára:

Vigyázz értem Ur Isten	Adj búsult szívemben,
És légy gyámol ügyemben.	Vigasztalj meg lelkemben.
Segélj meg s örömet	

* V. Ö. Szentábrahám: Az egész ker. hittud. összege, új ford. 14 15 l.

Szegény vagyok Ur Isten,   Elvagyon tőlem zárva
Mint elhagyatott árva.   Mintha megvolna halva.
Minden segítség

—
Eltörlöd szemeimről
Keserves siralmam.
Tarts meg engem és légy
Kedves nyugodalmam.*

Az unitárius irodalom jó részben az opportunismus elvének hódol, nemcsak a XVIII-ik százban, hanem még a XIX. száz első felében is. Ehhez az érintett külső okon kívül magyarázatot találunk a biblia-kritika fejlettségének hiányában. Buzgón és nagy fáradsággal védelmezik a biblia hitelességét, attól való féltükben, hogy ezt elveszítvén, elveszítik az alapot, melyen megállhatnak. E miatt az unitárius theologia legtöbb terméke olyan jellegű, a milyen a magyar irodalom volt a cenzura korában. Képletekben, jelekben fejezik ki a gondolatot. Csak a beavatottak értették meg a jeleket **

Ebből a nyomasztó helyzetből csak a világfölfogás, a politikai élet és tudományos műveltség átalakulása szabadithatta ki az unitarismust. Hosszu, nagy szenvedések után ez is bekövetkezett. A francia reformeszmék, a Kánt-féle philosophia befolyása, a mult száz végén készült iratokban kezd visszatükröződni. Az olaj a víz színére került és az okos ember mécset gyújtott vele. Az unitáriusok utolsó erejük megfeszítésével leolvassák és fölhasználják az idők jelét és megkésztik hatalmas székesegyházukat Kolozsvárt az ige hirdetésére.

Ám de az átalakulás nem ment oly könnyen. A Mária Therézia korában írott hittant 1848-ig tanítják a papságra készülőknek. A formákból, bármily kellemetlenek is azok, ha megszokottak, nehéz a megszabadulás. A halálra elítélt fogoly egyelőre nem hiszi el, hogy megnyerte a kegyelmet és nem akar kimenni börtönéből. Az embernek sok időre van szüksége, hogy önmagát fölismerhesse és a helyzetet kellően méltányolja. A kritikai hajlamhoz a tudomány hozza adta a

* Unitárius énekes könyv 1749.

** Ebből a korból maradt fön az a vélemény, hogy egyik unitárius egy titkos jelről fölismeri a másikat a nélkül, hogy szolna hozzá.

természeti törvény ismeretét, a philosophia a lélek tehetségeinek fölismerését

A dogmai főkérdések lassan, csaknem észrevétlenül háttérbe szorultak. A háromság miatti keserves harcz, a tudomány nyílt terén leszereltetett, mihelyt a biblia magyarázat a mult száz végén határozottan bebizonyította, hogy a Mózes ötkönyve nem lehet a Mózes szerzeménye. A biblia tudományos vizsgálása éppen olyan általános szükségletté vált, mint a csillagászat, vagy az anthropologia. A többi egyházakat félelem fogta el s visszavonultak. A félelem indokolt volt éppen mint az unitarismus fölléptekor, de teljesen elégtelen az áradat föltartására, mert hát most már nemcsak Strausszal meg Renánnal állottak szemben, hanem az egész kor szellemével. Az új szellem mindenik egyházban talált bátor apostolokra és üldözésre is. Colenso angol püspöknek a Zuluk közé Áfrikába kellett menekülnie, Robertson protestáns tanárnak tanszékétől megválnia. Az új eretnekek száma nőttön nőtt és ma is nő s mindenikét olyan okból terheli a vád, a mely az unitáriusnál fő evangéliumi elv: mindeneket próbáljatok meg és a mi jó azt tartsátok meg.

A biblia szerkezetének és a bibliai egyes könyvek keletkezésének, az írók és iratok szellemének megismerése, megoldott több olyan kérdést, a melyek miatt a theologia homlokegyenest szembe állott a többi tudományokkal. Így nyert megoldást a csodák kérdése. A ki a világ törvényeit nem ismeri, a ki nem tudja fölfogni, hogy legnagyobb csoda az, hogy az erkölcsi és phisikai világ törvényei változatlanok, az mindig olyan erőt és akaratot keres az Istenben, a melylyel Isten tetszése szerint belenyulhat a dolgok tömkelegébe és végrehajt olyan tetteket, melyekkel teremtményei bámulatát, félelmét fölébreszti, minelyt azok lankadni kezdenek. Mintha, a héber író szerencsés kifejezése szerint, az Isten nem engedhetné meg, hogy az ember olyan legyen a milyen ő (Isten). Ez az Isten a maga birodalmában él és uralkodik megközelíthetlen távolságban. Az ember és a teremtett világ bolyong ide lenn czéltudatlan és segítő nélkül, talán azért hogy bele sodorja magát saját bűnei örvényébe, hogy azután a hatalom Istenének legyen újabb alkalma kegyel-

mét megmutatni. Ezt a kegyelmet legnagyobb mértékben akkor gyakorolta, a mikor saját fiát elküldötte áldozatul a világ bűnei megváltására. A ki az Istent ilyennek képzei, az elképzeli a legnagyobb csodát is, hogy ez az Isten önmagát egy asszony által emberi alakban elküldötte a világra. És ez valóban csoda lenne és ezután következhetnék minden többi. De ha ez nem lehetséges, mivel ellenkezik mind azzal, a mit a természeti és lelki világ ismerete tanít, akkor választanunk kell és mi csak azt választhatjuk, a mi lehetővé teszi az emberi léleknek, hogy az isteni lelket megértse: mert a mit az emberek Isten felől tudnak, nyilván van ő bennök, mert az Isten kijelentette nekik.

Valameddig az a hit tartja lefoglalva az emberi elmét, hogy az ember csak rossz, hogy az emberben nincsen isteni, vagy, hogy az a mi volt elhomályosult, lehetetlen tiszta fogalmat alkotni Istenről. Mihelyt azonban az istenfűség jelentőségét és méltóságát nemcsak megértjük, hanem át is érezzük, s attól áthatva önerönkön igyekezünk közelebb jutni Istenhez, mind közelebb, azonnal megfog változni előttünk Isten nagysága, körülünk a világ jelentősége, az emberek értéke. Azonnal jobban, mélyebben és őszintébben fogjuk szeretni az embert, azért mert ember. Azonnal biztosítjuk a lehetőségét annak, hogy a társadalom és az állam is keresztényies, humanus, egyetemes emberbaráti elvek szerint alakuljon át. Mihelyt minden theológián ilyen elvek hatnak át, mihelyt az egyház leteszi kezéből a félemlítés fegyverét és a helyett a béke és a szeretet olajágát veszi föl, azonnal, vagy ha oly gyorsan nem is, de bizonynyal hamarabb létre jő a világbéke. Mert azt nem lehet tagadnunk, hogy a kereszténység egyenesen eltért a Jézus jelölte uttól, a midőn Jézus halálában kereste udvösségének főforrását. Ki tagadhatná, hogy nagy, rendkívül nagy volt az áldozat, melyet Jézus élete föláldozásával hozott, de kitagadhatja azt, hogy az a kiomlott vér nem békességet, hanem boszút követelt, s habár ez egyelőre a nem keresztény ellen irányult, a keresztényre is alkalmaztatott, néha a legcsekélyebb dolog miatt. Tudjuk, hogy a Jézus példája, különösen pedig halála sok kegyes embert arra indított, hogy a világot, önmagát, az életet s mindent a mi földi, vessen meg és keresse

a halált. Ez nem volt helyes értelmezése a Jézus szellemének és akaratának. Jézus azt mondotta: a ki követni akarja őt, tagadja meg magát, vegye föl a keresztet és úgy kövesse őt. Milyen keresztet? Az élet keresztjét a mely súlyos, terhes, s a melyet csak munkával, erő megfeszítéssel lehet hordozni.

Mi úgy fogjuk föl a keresztény vallás tanítását, és lényegét, hogy annak azt a részét, a mely tudományos elméletet igényel, a tudomány alapján és tudományos rendszerben kell tárgyalni, azt a részét, a mely a gyakorlati életre tartozik, minden habozás nélkül, őszinte nyíltsággal föl kell venni és alkalmazni, egyenesen arra támaszkodván, hogy: ti királyi papság, szent nép vagytok.

Mi lesz az emberrel, ha öntudatosan vizsgálódik és mi lesz a keresztény hittel, ha leveti azokat a foszlányokat, a melyek elfedik szépségét, eredeti valóját? Azt mondják, hogy a háromságtan nem adható föl, mert akkor összeomlik a keresztény alkotmány! Hiszen nincsen egyetlen háromsághívő, a ki azt állítaná, hogy három Isten van, mert az Isten szerintők is egy. A kis csecsemőről ki állítja józanul, hogy örök kárhozatra született? Miért tanítsuk hát ezt a szörnyű tant? A Jézusról mindenki vallja, hogy ember volt. Miért nem maradtunk e mellett? Hiszen ha ember az Isten gyermeke, nem lehet Isten is, mert ha Isten, akkor nem gyermek, nem is testvér, nem is utmutató az életben.

Az unitárius gondolkozó elme ezekkel a kérdésekkel ma már tisztában van. Szerencsésen átélte a megújulás nehézségeit és rázkódásait. Ha eddig azt hittük hogy az Isten egy népet kiválasztott magának, mert azt jobban kedvelte mint a többi, ma már valljuk azt, hogy nincsen sem zsidó, sem pogány, sem ur sem szolga, hanem mindnyájan egyek vagyunk az Urban. Ma azt valljuk, hogy Isten nemcsak egy népnek jelentette ki magát, hanem mindeniknek, s ebből vonjuk le azt a következtetést, hogy nemcsak ennek vannak szent iratai, hanem többeknek, a melyekből mind ugyanazon egy Isten szelleme árad szét. A napnak nemcsak egy sugara melegít, hanem mindenik, a földnek nemcsak egy forrása éltet, hanem sok

Ha valaki ezeket a töredékes és a nagy föladathoz mérten, fölötte rövid megjegyzéseket elolvasva azt kérdezi: mi hát az unitárius theologia? mi azt feleljük: a kijelentés, mely alatt értendő az, a mi a szentírásban foglaltatik Istenről és a hit dolgairól, az a mit minden lélek nyer a mennyei atyától, de sem egyik, sem a másik nem egészen. Nem egészen, mert a hitnek és a vallásnak az egyházban, az egyház kanonikus könyveiben és az egyházi bölcsek gondolkozók irataiban talált kifejezései, mindazok többé, kevésbé ide tartoznak. De még ennél is több, mert a philosophiából, meg a tudomány eszméiből lényeges elemek szükségesek és fölhasználandók egy rendszeres thologiában, a nélkül, hogy a fő jelleget ezek kölcsönöznek annak. A régi korok gondolatvilágából, a keresztény és nem keresztény bölcsek irataiból számos szép részlet ismerete csaknem nélkülözhetlen. Mindez, és a mi még ezen kívül az ismeret és buzgóság, a hit és lelki vágyódás, a bölcsesség és megnyugvás, a munkaszeretet és megelégedés, a szeretet és jöltevés forrásait gyarapítja s az ember tökéletesebbé levését elősegíti: e theológiához tartozik. Mert az Isten birodalmában semmi sincsen, a miből az ihletett lélek ne az Istenhez vezéreltetnék.

Az unitárius theologia nem befejezett, nem megállapodott hitrendszer, hanem szüntelenül fejlődő, tisztuló és tökéletesedő, a mely halad az emberrel és a tudománnyal, az Isten dicsőségére és az ember boldogítására.

Boros György.

Az utolsó előtt.

A mi polgári és csillagászati száz évünk az utolsó előtt áll. Egy felet leörölt az utolsó előttiből, s azután aztán semmiféle hatalom föl nem tarthatja attól, hogy az idő tengere végképpen elnyelje. Sokan keresztet fognak vetni rá, mert úgy szoktak tenni azzal a mi bevégeződött, mi zöld galyakat fogunk tüzni fölébe, úgy a hogy az építők tesznek akkor, a mikor a tetőzet a házra föl van állítva. A ház megvan s bár még nem befejezett, lehet örvendezni az elért sikernek, lehet hálát adni a gondviselő Istennek. Az utolsó részét is valahogy csak bevégezí a szorgalmas kéz és a lelkes igyekezet.

Az utolsó előtt, már lehet gondolkozni arról, hogy mi

lesz majd ha ez a jóban, rosszban megszokott, nem lesz többé. Mi keresztények nem teszünk úgy mint a chinaiak szoktak volt, hogy a meghalt élettárs mellé temessék az életben maradtat. Nekünk a reménységünk sokkal erősebb, hogysem ilyesmit megengedne, a hitünk tiltakozik még a gondolat ellen is.

A versenyző az utolsó akadály előtt szokta összeszedni minden erejét. Élethalálharczra szánja magát hogy győzhessen. Mi emberek, kik az életben jobbra csak elrejtve, titokban folytatunk versenyt, mi is érezzük, hogy csak most az egyszer nem szabad lankadnunk, mert hiszen akkor kárba vészett volna minden eddigi munka és fáradság. Hol van ott az ész, az erkölcsi erő, a lelki bátorság és a sziv energiája, a hol a küzdelmet akkor hagyjuk félbe a mikor már látjuk a célt. Csak a gyáva és a gyámoltalan áll félre ilyenkor.

Mi úgy látjuk, hogy az unitárius egyház talán ösztönszerűleg, avagy öntudatosan, úgy rendezte dolgait, mintha ebben a végéhez közelgő száz esztendőben megakarná oldani a legfontosabbakat.

Az *egyház szervezetének* főbb része egy redkivüli fő Tanács tárgya július 2-án. 25 év óta készül rá. Most az utolsó előtt megoldja érett ésszel, józanon. A hiányt könnyű kipótolni, Ha az alap biztos, a tőke jól jövedelmez.

A *Berde Mózes hagyatékának rendezése* összeesik ezzel a nagy alkotmánykérdéssel. Az a csont, ez a vér. Mi lesz a kettőből, ha nem élet? Emberek, unitáriusok hittetek a gondviselésben ez ideig? Ha lettek volna, köztetek még hitetlenek, hinni fognak ezután. Testvéreim, unitáriusok. Nézzetek vissza e múlt száz elejére. A hajónak csak alapdeszkája és kormányrudja van s egy két ember, s ezek mellett százak szállanak a tengerre, merészen, halálmegvetéssel. Látjátok azt a mogorva alakot a ki így szól: a kié a föld azé a haza; a kinek birodalma van, annak lesz országlása is, és ad egy kis birodalmat ott Erdély déli részében Ladamoson. Ki nem ismeri az Augustinovics nevét?

Ott a múlt százdból való *manieros* férfi mellett oly gyorsan forgolódva ki az az ifju, a ki tanul, gondolkodik, bölcselkedik és dolgozik? Ez Berde Mózes. Agyában nagy és merész gondolatokat forgat. Ő nagyot, ő csodát akar művelni. A mit előtte a másik áthozott a multból, ő átviszi azt a jövőbe. És lám itt az utolsó előtt az unitárius egyház elérkezett ahhoz a hihetetlennek látszó nagy valósághoz, hogy egy hosszú élet önmegettadásából, a munkából, fáradságból és okos előrelátásból összegyűlt fillérek ezerei fölött rendelkezhetik

Ne ujjongjatok hiveim. Örömré van okotok. Hálára jóval

több, de ujjongnotok nem szabad, mert ez a kincs nem arra van szánva, hogy valaki tétlenségre, munkanélküli jó életre gondolhasson. Eppen ellenkezőleg. Ez munkára hívás. Ez olaj a mécsbe, hogy legyen mi mellett virasztanotok a tudomány könyvei mellett. Ez kenőcs a tengelyre, hogy könnyebben forogjon a kerék. De azt égetni, ezt forgatni kell. Munka minden téren Munka az eredményért. Munka a nagy célért. Ez a különbség. Eddig küzdöttünk a létföntartásért, most már gondolhatunk a célra is

Ne hidje senki, hogy a Berde gyűjtelékét könnyűszerrel föl lehet használni. Ne ámitsa magát senki, hogy ebbe szabadkézzel bele lehet nyulni. A tanár tanítson, a tanító tanítson, a tanuló tanuljon, a lelkész szolgálja az Urat és akkor minde-nik kap jutalmat, de csak akkor, és csak azután.

A július 2-án tartandó egyházi gyűlésen fogják élvezni a jelenlevők azt a határtalan örömet, hogy a Berde Mózes akarata teljesült, és fogadást tehetnek arra, hogy célját megvalósítják. Ez lesz az igazi, a szép fogadás, a nemes elhatározás. Ez lesz az unitárius kitartás, munkakedv és bátorság keresztelője és konfirmálása a múlt száz végén az új időkre.

Ha megértjük a nagy szellemeket. Ha lelkünkbe bocsátjuk lelkeik lángsugarait. Ha tüzet fog keblünk. Ha szívünk gyorsabban kezd dobogni a magasztos, szent célért, ha akaratunk megacézélozódik most, itt az utolsó előtt, ki fog aggódni a jövőért? Kí tud csüggedni közöttünk? Feleljetek!

Derék költő papunknak ezt a szép költeményét a „Kolozsvári Lapok“-ból vesszük át, nemcsak azért mert szép költemény, hanem azért is, mert a nők világának olyan tüköre, a melyben minden anya saját képét fogja látni.

A feleségemhez.

Megmondtam én réges régen,
Édes kedves feleségem:
Várj csak türelemmel,
Mi sem tart örökké —
A mi erős, nagy küzdelmünk
Változik örömmé.

Látod, látod, beteljesül,
Reánk is már szebb nap derül :
Uj tavasznak lombja
Ezer boldogsággal,
Mind megannyi illatozó
Üde, szép virággal.

Örülj, örülj, jó angyalom,
Lássak mosolyt már ajkadon !
A kikért küzdöttünk :
Nőnek, növegetnek,
A mi kedves gyermekeink
Rendre szárnyra kelnek.

Oh nézz rájuk szeretettel,
Édes anyai gyönyörrel :
Testük mint a sugár
Fiatal fák. Épek ;
Hát még, mi az embert teszi,
Mily nemes a lélek . . .

A nevelés munkájából
Mind közelebb jó a »távol» . . .
A legnehezebbjén
Már keresztül léptünk,
Mért búsulnánk, mért csüggednénk,
Hisz az Isten vélünk ! . . .

Fölzendül már nemsokára
Az uj élet pacsirtája,
— Eleget kesergett
A bú fülmiléje.
Hangozzék hát sziveinkben
Az öröm zenéje !

Rédiger Géza.

Az unitárius vallás előnye gyermekeink nevelésére nézve.

Egy másik protestans felekezet tanításai mellett nevekedve fel, arra a meggyőződésre jutottam, hogy a legszerencsétlenebb hitoktatás egy gyermekre nézve a *félíg* felvilágosodott valóságoké !

Mert míg az egészen orthodox vallás tanításánál eltiltják a gondolkodást, elhallgattatják a józan ésszt és a lelkiismeret szavát, addig a protestantismus célja mindezeket felébreszteni és már

a gyermekekben a kutatás és megbírlás iránti vágyat ébreszteni. De azután azt kívánni egy szegény gyermektől, hogy mindúntalan megálljon egy-egy „kivétel“-nél, mindúntalan elhallgattassa a benne mesterséggel felébresztett józan ész és lelkiismeret egy-egy „csalhatatlan dogma“ kedvéért, ez én előttem a legnagyobb abszordumnak tetszik!

Ennél a protestantismusnál százszorta észszerűbbnek tartom a katholicizmust. Ez legalább nem esik ily következetlenségbe. Egyszerűen eltilt hit dolgában minden okoskodást, gondolkodást, elfogad minden hitczikket, mit századokkal ezelőtt állapítottak meg, de azután nem is pretendálja magának, hogy *a haladó ész vallásának* tekintsék!

A kinek ez imponál, a ki misztikus, titokzatos után vágyik, az megtalál ennél a felekezetnél mindent.

De a kinek lelke magasabb, tökélelesebb hit felé törekszik, ki saját józan eszével és lelkiismeretével kíván megbírlni mindent, annak azután nem lehet korlátokat szabni!

Gyermekeink ma már annyit tanulnak és annyit tudnak, hogy valóságos véteknek tartom tanulmányaikkal szemben csak egyetlen egy oly dogmát is állítani, mely ezeknek és a józan észnek teljesen elentmond. Mert hogy kívánhatjuk akkor tőlük, hogy vallásukat *tekintélynek* tartsák és ragaszkodással viseltesse nek iránta. Hogyan remélhetjük, hogy az élet nehéz óráiban vallásuk fog nekik vigaszul és támaszul szolgálni, ha annak tökéletességéről nincsenek meggyőződve és igazságától nincsenek áthatva!

Hány hitetlen, rideg gondolkodásu ember, a helytelen hitoktatásnak az áldozata! Hány ismerősömnél tapasztaltam, hogy néhány elavult hit-czikk miatt az egész hitet elvetette magától, „mert hisz ez csak gyermekeknek, vagy hülyéknek való!“

Ezért tartom én az egyszerű, ész- és szívhez szóló unitarismust megbecsülhetetlen kincsnek gyermekeinkre nézve.

Nincs a modern unitarismusban egyetlen egy gondolat sem, melyet a leglelkiismeretesebb szülő vagy tanító is teljes megelégedéssel ne taníthatna. Nincs az a tudomány, nincs az a magas műveltség és nincs az a tág fogalmu humanismus, mely ezzel a vallással ellenkezésbe jöhetne. Mert nem haladhat úgy a világ, hogy az unitarismus vele lépést ne tarthatna.

Az unitarismus egy Isten eszméje a legmagasabb, legészsze-rűbb és legtermészetesebb, a mit csak ember hihet. Nem hiszem hogy akadt volna valaha gyermek, ki ezt azonnal meg ne értette volna, mert hiszen magából a lélekből fakad ez a hit.

Én gyermekkoromban sokáig nem imádkoztam, annyira zavart az a gondolat, hogy a *kit* én imádni akarok, az — *három!* Félelemmel gondoltam reá, mert boszuállónak, vérszomjasnak és kegyetlennek tartottam őt.

Az unitarizmus tagadva az eredendő bűnt, váltságtant, örök kárhozatot és *elő-elrendelést*, ez által az Istent oly tökéletességre és magaslatra emeli, miszerint lehetetlen, hogy a gyermek azonnal imádatlalt és bizalommal ne viseltessék iránta.

Az *unitarizmus Jézusa* a legszebb, legmagasztosabb alak, a kit csak gyermekeink szemei elé állíthatunk. Így ismertette őt, mély érdeklődést, tiszteletet és rokonszenvet ébreszt náluk.

Sajnos, én gyermekleány koromban nem igen foglalkoztam a megváltó alakjával.

Mert mint emberre, nem mertem, mint Istenre pedig nem tudtam gondolni, így hát míg minden más kisebb, jelentéktlenebb vallás alapítót ismertem, a legfőbből nem igen tudtam semmit!

Ijesztőleg hatott rám az a sok csodatétel s szégyellem bevallani, de igaz, hogy mint egy ügyes szemfényvesztőt tekintettem őt, ki magát Istennek adta ki! És ezek miatt az ő nagy, világra szóló munkája teljesen elenyészett a szemeim előtt.

Az *unitarizmus szentlélek fogalma* pedig szerintem nagyon magasan felül áll a többi felekezetek istenné emelt szentlelkén! Lehetetlen, hogy a melyik ember már kora ifjúságától fogva egy *ilyen* szentlélekben hisz, magasabb szempontból ne nézze a világot és szélesebb látkörrel ne birjon. Lehetetlen hogy abból a gyermekből, kinek lelkében korán gyökeret ver az a hit, hogy minden embert, faj és valláskülömbőség nélkül, — ha nemesebb, tisztább czél felé törekszik -- az *Isten szentlelke* vezérel, nagyon humánus, felvilágosodott ember ne váljék!

Én nem szerettem a mi kálvinista szent-lelkünket, mert daczára Istenvoltának — részrehajló volt s okvetlen megkívánta a keresztséget; a többi szegény törekvő embert pedig önhibáján kívül a sötétségben hagyta sinlődni.

Igy hát elmondhatom magamról, hogy egy szentháromság tagadó vallás által jutottam az „*atya, fiu és szentlélek*“ igaz ismeretéhez!

És miután ez a szentháromság tagadó vallás az *egyedüli*, mely nem kényszerít bennünket arra, hogy a gyermekeinkben már korán jelentkező józan ész és lelkiismeretet erőszakkal, szántsándékkal fojtsuk el bennök, (mert ennél megalázóbb és szomorubb feladatot alig ismerek egy anyára nézve), az én szemeim előtt minden más hatalmas és elterjedt vallások felett áll.

Mert én konfirmációkor azt tanultam és ezt az egyet teljes meggyőződéssel hittem is: *hogy minden bűn megbocsátható, de a szentlélek elleni soha!*

Egy anya. *

Az alföldön.

Olyan volt, mint egy délibábos tündérálom. Későre, nagyon későre jelent meg, hamar eltűnt a képe, de az emléke itt, a valósága ott megmarad kitörülhetlenül, mert nemcsak a természet, hanem a lélek is összejátszott benne. Már pedig a hol e kettő együttesen szerepel, ott nemcsak tünemények, hanem való alkotások is jönnek létre.

Az egyszerű unitárius vallás szelleme leszállott volt Alföldünk rónáira ezelőtt 340 esztendővel és ott meghódított sok ezer szívet a Tisza partjain és a Dunán túl. Nagy vihar jött és a felkorbácsolt vad tenger elsöpört mindent sok, sok időre, . . . addig, a míg a szabadság napja újból fölsütött és a keblek megtermékenyültek éltető sugáraitól.

Keresni szoktuk az alföldi unitarismus indító okait és első csiráit, de a mikor a növény kiemelkedik a földből, akkor a csira már nem lelhető meg, legfennebb az a szilárd héj, a mely védte és táplálta is azt.

Hódmező-Vásárhelyt az unitarismus létrejötte két tényezőnek tulajdonítható. Egyik az 1848. évi pozsonyi törvény, a mely megadta a jogot, másik a közszellem, a mely nemcsak védte, hanem ápolta is azt. Csak most tudtuk meg, hogy legelső megjelenésekor valódi lelkes szószólói voltak a többi egyházakban. Aztán azok, a kik e vallás emlőjén nőnek fel, nemcsak hivei maradnak, hanem apostolaivá is lesznek egészen az ön-feláldozásig. Mindezekről e vallás történelme fog beszámolni. Mi maradunk a jelennél.

Ferencz József, a mi lelkes püspökünk, a f évi pünkösztre azt az örömhirt izente a hódmező-vásárhelyi hiveknek, hogy megfogja látogatni. A hirt hihetetlennek gondolták, mert ők már-már mostohának hitték magukat. Kedvesen csalódtak. A főpásztor május 27-én délután 4 órára megérkezett Gyulay László kolozsvári egyh. gondnokkal, Albert Dénes jószágigazgató egyh. tanácsossal és lapuuk szerkesztőjével. Az érkezőket álmélkodás fogta el, midőn a vasuti állomás terén soha sem látott emberek nagy seregét pillantották meg tarkítva papokkal. *Juhász Mihály*

* Ebből az anyai kézből szívesen veszünk minden szót, ha véd, ha sújtól, mert érezzük, hogy a szív melege mozgatja s a lélek ereje kormányozza. Csak szóljon minél többször.
Szerk.

a város derék polgármestere üdvözlő szavaiból megtudták, hogy a város vendégei. A polgármester az egész város nevében fogadta az unitárius püspököt ugyis, mint egyházfőt, ugyis, mint köztisztelőben álló férfit. A püspök a váratlan meglepés hangján köszöntö meg a szíves és lekötelező figyelmet. A polgármester a város fogataira ültette a vendégeket és a püspököt maga kísérté az unitárius imaházhoz. A hosszú utczákon az érdeklődők nagy serege, az imaház kapuja felett: „Isten hozott“, benn: „Egy az Isten“ jeligék fogadták. Az iskolás kis gyermekek Péterfi tanító és énekező vezényletére rázendítették:

Nosza istenfélő szent hivek

Örvendeztetek az Urnak.

Ez az ének a szív összes hurjait rezgésbe hozta és a vendégek szemébe könnyeket csalt. Varga Dénes ifju lelkes hivei nevében meleg szívvvel, hálás érzéssel köszönti a főpásztort, hogy őket is keblére ölelte. Erre senkinek sem volt oly szüksége, mint nekik, mert bár tudták, hogy atyai gondja fölöttük lebegett, de csak most nyugodtak meg, midőn csónakukba ült és megmutatta, hogy erős kézben tartja az evezőt. Már csak az a pillanatnyi találkozás is átalakítólag hatott a hivek egész lényére. „Örvendeztek örömlükben.“

Az összes vendégeket Kovács József, az egyházközség mostani gondnoka fogadta házához. Nemcsak uri kényelemmel, hanem rendkívüli szívélyességgel voltak elhalmozva a derék házi ur és a kedves háziasszony részéről. Kovács József egy minden tekintetben ritka ember. Egyszerűsége lekötelező, egészséges, magyaros észjárása meglepő. A munka embere (tégla- és cserépgyáros) s a mihez fog, azt kifogástalanul befejezi. Az unitárius vallás iránt rokonszenvezett, még mielőtt tüzetesen ismerte volna. Mindön a h-m.-vásárhelyi unitárius iskolát a város nem akarta segíyezni, Kovács József fölszólalt és megmondotta, hogy neki nem tetszik az az ellenszenv. Mióta az egyház tagja lett, építi azt minden irányban. Legközelebbbről azzal lepte meg a püspököt, hogy az imaház és iskola közelében vásárolt telekre épített házat bemutatta, mint a tanító lakását, a melyből azonban két szoba térbe lesz adva mindaddig, a mig a tanító megnősül. Akkor a bért odaadja a tanítónak nászajándékul. A férj és a nő nemcsak szívesen látták vendégeiket, hanem első estve az egyház előljáróit, második estve a városi idegeneket mutatták be egy nagy vendégség alkalmával. Kovács József 70 év körül járó ember, de alig becsülnők többre 50-nél. A lelkiismeretes munka őt ifjúságban tartja. Különben atyja is 90 éven felül volt, midőn meghalt.

A püspöki látogatás hivatalos része vasárnap reggel 9

órákor istentisztelettel kezdődött, melyet Boros György theol. tanár az alább közölt imával nyitott meg. Ezután a főt. püspök úr mondott beszédet, melyben vallásunk alapigazságait a nála szokásos meggyőző egyszerűséggel, átlátszó tisztasággal fejtette ki, s megmondotta azt is hogy miket nem hisznek az unitáriusok. Megható volt az a rendkívüli figyelem, a mellyel minden szavát mintegy ellesték ajakáról. Az egész egy szem, egy fül és egy gondolat volt. A helyeslő és tetszést nyilvánító örömmosoly, fejbólintás és más jel bizonyította, hogy ez az, a mit ők is gondoltak! Istentisztelet után Varga Dénes üdvözölte a főpásztort és megköszönte a szolgálatot.

Istentisztelet végeztével megkezdődött a püspöki vizsgálat, melyen a jegyzői tisztelet lapunk szerkesztője teljesítette. Örömmel tapasztalta a vizsgáló szék a gyarapodást minden irányban. A hivek száma Hódmező-Vásárhelyt 671, Orosházán 650, Mező-Berényben 150. Éppen most állottak át 60-an Dévaványán, tehát a négy községben 1531. A Tiszamentén az elszórt hivekkel együtt a lélekszám 2000-re tehető. A távolból képviselők voltak jelen.

A szoros értelemben vett püspöki vizsgálat is nagy közönség előtt folyt le. Ez a közetlenségével hatott, mert itt a püspök úr személyesen érintkezett hiveivel. A hm.-vásárhelyiek, mezőberényiek, orosházaiak és dévaványiak mind bemutatkoztak és tájékoztatást adtak egyházuk állapotáról. Szívesen fogadták a püspök úr azon figyelmeztetését, hogy a vallásért és egyházért áldozni kellett mindig, áldozni kell ezután is. Látszott a hivek feleletéből, hogy ők tisztában vannak. A jelen voltak névsora a püspöki vizsgálat jegyzőkönyvébe be lett iktatva. Azok, a kik ebben a szép ünnepélyben részt vehettek, büszkék fognak lenni rá. Ugy fog ezekre tekinteni a jövő nemzedék, mint mi tekintünk azokra, a kik hajdan a reformatiókor jelen voltak a m.-vásárhelyi, míg a tordai és fehérvári, n.-váradai zsinatokon és gyűléseken, hol az egyház alapját megvetették.

A vagyoni viszonyok is elég kedvezők. Hódmezővásárhelyt van imaház, mely egyszersmind iskolahelyiségül is szolgál, van papi és mesteri lakás, melyeknek egy része és ezeken kívül egy bolt bérbe van adva.

Mezőberényben is van imaház, tanítói lak, bolthelyiség és annak szép telke. Itt a főt. püspök úr kedden délután tartott látogatást Varga s. lelkész kíséretében. Hívei tüntetőleg fogadták a község lakóival együtt és bankett-szerű vendégséggel tisztelték meg. Az iskolát Simó János tanító vezeti s ugyanő adminisztrál az egyházközségben, de a jövő évre eltávozni szándékozván, itt egy ifju tanítónak igen szép alkalom kínálkozik ereje kifejtésére a tanítói és papi működésben.

A püspök úr már kedden estve tovább utazott Budapestre, hol a lelkési állás ügyében értekezlet volt a püspök úr jelenlétében

Szombaton délután (junius 3.) a Dunántúl a Balaton közelében Polgárdiban is meglátogatta hiveit Gál Miklós lelkész és fia Dr. Ferencz József társaságában. Polgárdi mintegy 3000 lelket számláló község. A lakosság jó módu földmivesekből áll, a kik püspökjüket minden lehető szívélyességgel kitüntették. Lovasbänderiummal vitték be az állomástól, hol a körjegyző üdvözölte a község nevében. Az imaházban fogadta a s. lelkész Pálfi Ferencz, a ki hivei szeretetét és rokonszenvét teljesen bírja. Vasárnap istentisztelet volt, melyen imát mondott Gál Miklós bpesti lelkész, beszédet tartott a főtiszt. püspök úr. A polgárdi hiveket is teljesen elbűvölte a főpásztor szép beszéde s viszont a főpásztort meglepéssel töltötte el a polgárdii hivek lelki és anyagi állapota. Polgárdiban is van egy szép belső telkek, azon imaház, paplak és bérhelyiségek.

Vilonyáról jelen volt Keresztes Pál gondnok, a ki a vidéken igazi lelkes apostola az unitárius vallásnak. Ő csak képen mutathatta be a vilonyai templomot, melynek tornyát közelebbről oly kedvesen énekelte meg Végh Mátyás költőnk. Itt a Balaton mentén számos községben vannak unitáriusok, a kiknek létszáma az 1000-et meghaladja.

A püspöki vizsgálat kelleme, de nem könnyű foglalkozás, hanem Ferencz József unitárius püspök bizonynyal a legkedvesebb emlékei közé fogja sorozni ezt az alföldi kirándulást.

Püspökeink a Millenium százában.

Püspökeink.

Irom visszaemlékezéseimet e csodás évszázra. S mert itt, a bibliai életkor véghatárán befejezését, nem reméltem, ez már negyedik folyóiratunk, a mely megmentésére megnyitja hasábjait. De nem életiratokat hozok, mint igentisztelt szerkesztő barátom olvasóinak ígérte, hanem inkább kor és jellemrajzokat. De még talán azt sem, inkább egy hálairatot azok emlékéhez, kikről hosszú életemen át valami jót vettem. S visszaemlékezéseim során hogyan felejtkezhettem volna vallásomról, melynek lelkem hármóniáját, státusomról, melynek tudásomat, tanáiraíróimról, kiknek neveltetésemet köszönhetem.

Másik folyóiratunkban folytatom „Szellemünk képviselői“ világi elemeit, a pátrónus családok, a fundatorok, a világi írók, akademikusokat, itt kezdem az egyházi elem kitünőségeit, ez év-

száz püspökeit, tanáraink, papjaink, néptanítóink, egyházi íróink közül azokat, kik írásban, tettben nevöket egyházunk története lapjaira bejegyezték. De csak azon szerény keretben, melyben hatáskörük mikénti betöltése emlékezetemben lenyomódott

A világi elem, a patrónus családok, az egyes fundátorokra esett visszaemlékezéseim során, a bámulat hatása alatt álltam azon áldozatkészségük iránt, melylyel a mindenéből kifosztott egyház terheit a mult százban családaink hordozták, s azon lelkesedés iránt, mely e százban alapítókat állított elő, kik különösen a nyilvánosság elvonásával fenyegetett főiskolánknak vagyonszámba menő alapítványainkkal, a kor színvonalán való fentartásában nemes versenyre keltek. De alig tudjuk elhatározni, hogy a világi, vagy az egyházi elem előtt hajtsuk-e mélyebben elismerésünk lobogóját. Azon elem előtt, mely ekklésiáinkat megtartotta, szegénységre jutott iskoláinkban papokat nevelt, mely gyakran a mindennapi kenyérért imádkozva, főiskolánkban az egyház ifjuságát a vallásnak és hazának nevelte, kik közül a primus inter pares vezette az oktatás ügyet, hirdette az evangeliumot. A kitarásban, szenvedésben előljárva, míg vallásunk mindenütt üldöztetett, vagy épen kiirtatott, Erdélyben az unitárius egyházat a multban megmentették, a jelen százban ismét arra a régi fényes polczra emelték, melyben a nemzeti fejedelmek korában részesült, kik az visszaemelés nehéz munkájában a világi elem méltó bajtársai voltak.

Nagy munkát végeztek. Hogy képletet használjak, emlékoszlopot emeltek az európai civilizáció egy eszméjének, melyhez a világi elem összeadta a fedezetet, hordta az anyagot és az egyházi elem építette, díszítette, lelkesedéssel, tudással, idealismusával körül virágozta. Hogy ne ismételjem mult évszázi küzdelmeinket, melyekben családaink a Miatyánkban kért mindennapi kenyerek felét az egyháznak adták, melyben alig merték fenhangon kezdeni: Hiszek egy Istenben, s hiában hivatkozánk, hogy az emberiség Tíz parancsolata nekünk is erkölestanunk. De azért vallásunkat üldözték.

Ezt a tisztult vallást, melyet az én egyetlen élő osztálytársam Csegezi László esperes, kivel a Summa universae theologiae mintegy száz vizsga-tesiséből együtt huzztunk, e lapok hasábjain szószerűen nyelven épen most ismertetett. Ismertetett a szerint a mint a bibliából kiolvastuk, a mint katheink, a mi Verböczink, a Summa univversae codaficalva fenhagyta: de a melyeken mint történész rajta látom első két nagy katasztrófánk ránk oktroyált nyomait. Értem első püspökeink elítéltetése s a Dézsi complanatio nyomait. Melyekbe a hatalom oly téte-

leket vétetett föl, melyeket, mint egy százévet élt tanárunk *Kazinczival* szemben magát elszólta: vallunk, de nem hiszünk.

Ejjel tanítják nektek a vallást, hangzott akkor felénk gyanúsítólag, mert öt órákor imával, hat órákor vallással kezdődött az órarend: de hogy a tanszékről elhangzott volna a megkülönböztetés, hogy ezt csak valljuk, amazt pedig hisszük, az iskolából nem hoztuk ki. De kihoztunk egy vallást, melyben egy az Isten, s a melynek hitelveiből sirunkig kísér a tan, hogy mi praedestinationioval hibáinkat nem fedezhetjük, bűnbocsánatra nem számítunk, hogy a lelkiismeret enyhítő körülményeket, feledést nem ismer.

Ez egyszerű, szigorú vallás formulázása, megtartása, terjesztése, képviselése jutott püspökeinknek osztályrészül. Az az érdem a multban, hogy a hol ez eszme felcsillant, honnan hozzánk átsugárzott, kiveszett, mi Erdélyben megmentettük. Kiveszett annyira, hogy mint egy életirő beszél: Tótfalusi Kiss Miklós, a XVII. száz végén, Heidelbergből hazafelé jött, hozva az általa nyomtatott Biblia példányait, melyek egy részén reá volt nyomtatva Aranyos Biblia; s vallásunk második hazájában, a lengyel ur mint Arianus bibliát lefogialta. Fentartottuk, míg aztán 1825-ben megalakult az Amerikai unitárius társulat s Angliában a Britt- és külföldi unitárius társulat, azon néven, mint mi magunkat neveztük, s velünk megkezdtek az érintkezést.

Nemcsak a dogmát formuláztuk: az egyházi szervezet is magyar gondolat; kezdetben, a nemzeti fejedelmek alatt, az első congregatio, az egyháziak testületei, élén a püspökkel, koronként közgyűléssel, a maig fenmaradt zsinattal, hol kezdetben minden papnak, néptanítónak kötelessége volt megjeleni. A nemzeti fejedelemség multával, kolozsvári főiskolánk, majd ujjonnan épített főiskolánk s kolozsvári templomunk elvételeivel, a részünkön maradt főuraink 1718-ban Marosvásárhelyre* összefutnak, magok közül hét főgondnokot neveznek, s a nagybirtokosság s a királyi tábla faiból főconzisztóriumot alkotnak, kik az egyházi alap visszaállítását a püspök és tanárok, papnövendékek élelmezését mintegy maguk közt kiosztják; s minden a püspökhöz érkezett felsőbb rendeletet magok elé rendelnek. A központon Kolozsvárt, a püspök az egyház képviselője, Kolozsvár első papja, a collegium rektora, s a státus főpénztárnoka. A kipusztítani akarás akna munkája, a püspök támogatására létrehozta Kolozsvárt a képviselő tanácsot, a kolozsvári papok, tanárok mellett kezdetben egy pár világi férfit, gyaníthatólag mint jogtanácsosokat. A világi elem benyomult az autonómiába, 1778-ban a kifejlett statusuquot jegyzőkönyvre veszik: az anyagiakról való gondos-

* A főgondnok választó gyűlés Kolozsvárc volt. Lásd a Danielek élete. Szerk.

kodást a főgondnokok vállára teszik, de a zsinatokon, a főtanácsokon, világi elem csak a főgondnokok s az általuk behívott patrónusok deputátusai útján vesz részt. A püspök elnököl, de afőtanácsot a főgondnok hívja össze. Az 1792-ki zsinaton már ott látjuk először P. Horváth, Daniel, Szentiványi, Simén, Belényesi, Jármý s más patronus családokat. Majd 1796. jan. 18-án, Marosvásárhelyt P. Horváth Ferencz főgondnok kezdeményezésére, Sala Mihály ítélőmester, Kökösi András és Szentkirályi Ferencz kir. táblai ülnökök, Szentiványi Sámuel kolegyomunk felügyelő gondnoka, Belényesi Zsigmond, Szentkirályi József nagybirtokosok, Fülep József, Sikó István ügyvédek agyában megszületik mai szervezetünk kerete: jegyzőkönyvben előterjesztik, s létre jött mai autonomiánk, az egyházi és világi elem paritásával, a püspök és főgondnok kettős elnöklésével, a világi elem majoritásával s mondhatni hegemoniájával.

Egy autonomia, melyben az ekklesiák nem fogadják többé papjaikat Szentgyörgy naptól Szentgyörgy napig, hanem választanak: s a püspök megerősíti. Az egyházkörök közegeiket választják, a főtanács megerősíti. Főtanodáink külön gondnokok felügyelete alatt állanak. A püspök főpénztárnoksága világi főpénztárnokságra ment át. A kollegium rektorságát a tanári kar vette át. S a püspök nem Kolozsvár első papja, hanem az egyház főpapi méltóságába helyeztetett. A nagy gondolkodó, a vallásbölcész idealoknak élő főpap attributumával felruházva, mint a kinek példája, gondolatvilágából sugárzik ki egyházi és erkölcsi életünk tartalma, kit a zsinati főtanács választ, a kormány megerősít, s kinek beigtatása körül 1728 óta. egy századon át foly a küzdelem, hogy a status vagy a kormány hatalmazza-e fel a püspöki funcciók teljesítésére; s még 1837-ben is figyelmeztetnek az 1769. decz. 13-ki királyi rendeletre, mely tiltja a megválasztott új püspök beigtatását, a felség confirmatioja előtt. De azért beigtattuk.

Főbb vonásokban reá mutatva egyházunkban a világi és egyházi elem paritására, püspökeink méltóságára, hatáskörére, egyházi férfainkat püspökeinkkel kezdem. A XVIII. püspökkel, ki ez év százra lejött, s folytatom azokkal, kik e csodás százat betöltötték.

Utódaival kezdem azoknak, kik maig is várnak egy Bod Péterre, ki Szent Polykarpusában (1766) az ev. ref. püspököknek emléket emelt, kiknek sorát az a nagy elme nyitja meg, kinek lelkéből kipattant vallásunk eszméje, ki megértette kora lelkivilágát, melyhez az ismertebb nevű Heltai Gáspár 1540-ben katolikus, 1546—56-ban ev. lutheranus, 1556—68-ban ev. reformétus, 1568—75-ben unitárius hitelvek világában élt, mint Fosztó Uzoni

(536 l.) feljegyezte. Utódaival kezdjük azon nagy lelkeknek, kik a mult százai egyiptomi fogságunkban törhetetlen lelki erővel tartották kezökben a főpásztori botot, példával menve elől a szenvedésben, nélkülözésben, hogy e nyáj szét ne menjen. Egy Almási G. Mihálynak (1692—1724), ki alatt nagy katasztrófánk, fötandánk, kolozsvári templomunk elvétele lezajlott; egy Pálffy Zsigmondnak (1724—37), ki alatt minden országos hivataltól rendre kiszorítottunk; egy Szent Ábrahám L. Mihálynak (1737—58), ki mintegy kétségbe esve jövőnk felett, megirta vallásunk kátéját, a Summa Universae Theologie secundum unitarios czimű vaskos munkáját; egy Agh Istvánnak (1768—86), ki a József császár türelmi pátensében már látta szenvedésünk végének közelségét, s a summa universae kinyomathatását, Maroti áldozatkészsége mellett kinyomatta. Az a ki pástorbótját kezébe hagyta Lázár Istvánnak ki e verőfényesebb századba bevezérelt.

Hat püspök töltötte be a Millenium százát: Lázár István 1811-ig, Körmöczy János 1812—36, Székely Miklós 1836—43, Székely Sándor 1845—52, Kriza János 1861—75. Ferencz József 1876-tól maig. Az 1852—66 közötti majd tíz évet a Székely Mózes helyettes püspök működése töltötte be

Ha a mult száz püspökeinek kijutott a szenvedésből, a hivek összetartása, kitartásra buzdítása munkájából, az e százai püspökök a reconstructio s a nagy század örvényei feletti evezés s a jelenkori Magyarország korigényei kielégítése körül felmerült küzdelmek legyőzése, szerezték meg számukra a jelen és jövőkor elismerését, háláját. Ha a mult száz nehéz volt, ezen száz püspökei sem pihennek rózsapárnán

De nincs is a gömbön több unitárius püspök, csak egy.

Köváry László.

Régi dolgok.

A szájhagyomány is sok érdekes emléket őrzött meg egyházunk történetéből, a melyek, ha hiteles adat gyanánt nem használhatók is fel, de a korviszonyok és körülményekkel egybevetve, sokszor a valószínűség jellegét hordozzák magukon. Lapunknak „Régi dolgok” rovata hasznos munkát teljesít, ha az ily, szájhagyomány útján fennmaradt emlékeket is közölve, a teljes elenyészéstől megmenti. A szent vallásunk iránti önfeláldozó hűség s ennek ellenkezője a hűtlenség példáját tanúsítja az a két eset, melyet szájhagyomány útján ezen rovatban közölni érdekesnek tartunk.

A bordosi ekklia hajdan egyike volt legerősebb és legvirágzóbb ekkláinknak, a mit bizonyít az is, hogy a midőn Beke Dániel püspökké választatott, kilencz hónopig Bordos volt püs-

pöki székhelye. Virágkorát akkor érte volt el, mikor a XVI. száz végén s a XVII. száz elején földesurai a szomszédos szt.-demeteri, ma már romokban heverő kastély tulajdonosai unitáriusok voltak. Különösen a Balázsi család idejében, a kiknek Bogáthi Fazakas Miklós is udvari papjuk volt. Azonban örökösödés útján a kastély s az ahhoz tartozó uradalmak katolikus kézbe jutnak, s az akkori viszonyoknál fogva, a földesur vallása szerint kellett változtassák vallásukat alattvalói is, kik az ő hatalmában állottak. Így lett Szt.-Demeter s Bordos egy része is katolikussá. Az udvar tisztartója, erős hitű unitárius ember, nem volt rábirható vallása elhagyására. A kitűzött határidő letelvén, ura, a ki hivatali hűségéért máskülönben becsülte, a legerősebb szigorral parancsol reá ujjolag, hogy vallását hagyja el. Ez azonban határozottan kijelenti, hogy bármi történjék is vele, vallásához nem lesz hűtelen. A hatalmas úr haragra lobbán s a vár egyik sötét pinczebörtönébe vetteti, megvonva minden ételt és italt. Három nap múlva felhozatja börtönéből, azon hitben, hogy az éhségtől és szomjúságtól elgyötört ember önként fog lábaihoz borulni, kegyelmet esd s eleget teend parancsának. Mily nagy volt azonban ámulata, midőn megkínzott alantasa ajkairól ily szokot hall: „Uram, ha meg kell halnom is, hitemet meg nem tagadom“. Ezen szilárd kijelentésére ura „vagy megtörsz, vagy meghalsz“ szavakkal megint börtönébe viteti. Ujabb három nap elteltével megnézet, ha él-e még? Bámulva hallja, hogy „igen“. Ekkor ismét maga elé viteti s habár a testben-lélekben elcsigázott ember most is állhatatosan megmarad hite mellett, nem gyúl haragra, sőt annyira meghatja a hithűség ezen szép példája, hogy megbocsát, visszahelyezi állásába és állítólag gazdagon meg is jutalmazta, kárpótlásul, kiállott szenvedéseieért (A szájhagyomány szerint nagy esőzés volt s a föld alatt mélyen fekvő pinczebörtönbe is beszivárgott az esővíz. Az éhség s szomjúságtól gyötört szegény fogoly körmeivel egy kis gödröcskét vájt a víz felfogására s szalmaszáron át szűrőszögleté hat napon keresztül s így volt képes elviselni kínos helyzetét.)

Ha volt virágkora a bordosi ekklának, megérte a szenvedések szomorú korát is. S midőn 1780-ban temploma s birtokai elvették, csak egy maroknyi, igaz, hogy törhetetlen hithűségű, kis csapat maradt meg szent vallásunkon az egykor hatalmas és népes gyülekezetben. Szenvedtek, de azért el nem csüggedtek s megfogyva bár, de törve nem, megtartották hitüket s fenntartották az unitárius ekklezsiát. Ezen nehéz időkben egyik papja Deák Péter uram ő kegyelme volt, a ki 1819-től 1825-ig hűségesen sáfárkodott. Ekkor azonban, lehet hogy nyomorúságos

helyzetében elcsüggedve, nem tudott ellentállani a csábító kísértéseknek, elhagyta hitét, papi állását s katolikussá lett s mint ilyen alkalmazást talált Gyulafehérvárt Kovács Miklós püspök udvarában. A véletlenség okozta-e, de ugyanakkor egy ev. ref. pap is úgy tett, mint Deák Péter s egyszerre kerültek a püspök udvarába mint tisztartók, az elbeszélő szerint „gazdasági regiusok.“ Azonban, a ki mint pap vallásához hűtelen, az egyéb dologban sem tud hűséges lenni. Így történt, hogy mindkettőjüket hűtlen kezelésem érték s urok a püspök kimondta a szentencziát, hogy mind a kettőnek „a deresen fizessenek ki 25—25 mogyorófpálczát olvasatlanul“. A két bűnös megszeppen s erélyesen tiltakozni kezd, hogy egy unitárius és egy református papot ily megszegyenítő módon büntetni nem lehet. De az erélyes püspökkel nem boldogulhattak, kemény hangon szólt: „nekem sem az unitárius pappal, sem a református pappal nincs semmi közöm, hanem csak a két hűtelen regiuossal.“ S minden tiltakozásuk ellenére megkapták hűtlenségüknek jól megérdemelt és méltó büntetését. (Az 1896-ik évben elhalálozott bordosi id. Vajda Mihály elbeszélése után, a kinek Deák Péter uram ő kegyelme „édös keresztapja volt“,)

Végh Mihály.

A D. F. E. fiók-egyletei.

Ünnapély Derzsben.

Évek mulva is kedvesen fogunk emlékezni és fog különösen Ders lakossága június 1-ére, a midőn az Udvarhely-egyház-köri D. F. fiókegylet nagyszabásu, valódi ünnepély számba menő gyűlést tartott ottan.

Gazdag tárgysorozatot jelzett az elnöki meghívó és hirdetett kedves örömet is tudtul adván, hogy Boros György egyleti titkár ur megigérte eljövételét. A nagy számmal összegyűlt közönség, melynek sorában 50 egyleti tagot üdvözölheténk, nem részesült csalódásban, mert a nemes élvezetet valóban megtalálta a gazdag tartalmu felolvasásokban, a halott szavalatokban és művekben, valamint igazi örömet szerzett titkár ur is megjelenésével, emelvén fényben és értékben gyűlésezésünket.

Nemes ügy szolgáltatában hívja egyletünk egyesülésre, a buzgóságban erős és tenni vágyó férfiakot és nőket. Az ügy azonban diadalra csak a nagy sokaság részvételével juthat. Ennek megnyerése, a D. F. egylet nemes eszméjének, céljának a a sokaság lelkébe leendő beplántálása kell, hogy törekvése legyen mindazoknak, kik reménységgel biznak az egylet jövőjében, de erre kell törekedni első sorban és legfőképpen a fiók

egyletekben — künn az egyes vidéken — lévén mindannyi egy-egy őrszem az egylet erősítése érdekében.

Ha ezt nem teszi, nem felelt meg a várakozásnak s eredmény nélkül tüzi ki lobogóját. Mert avagy célhoz jut-e gyűlésünk, bármily értékes felolvasás, sok, szép s fölemelő szavatok hangzanak is el ottan, ha a hallgatóság, vagy a résztvevő közönség, csak egy néhány belsőemberből s egy pár — tán ezekkel melegebben együttérző — világi értelmiségből áll? Alig hisszük . . . ! Már pedig a fiókegyletek gyűlései a legtöbb helyen, a legtöbbször ily módon folytak és folynak le.

Fiókegyletünk is sokáig kereste az utat, a melyen a sokaság szívéhez juthatna. Sokszor tevők a közönséget 10-en, 20-an egyleti tagokul. Öröme hangol, ha közelebbi pár év alatt tartott gyűléseinkre gondolunk, mert ezek, mintha azt hirdetnék, hogy nem volt haszonnélküli törekedésünk, azt hirdeti hogy az utat megtaláltuk, ha nem is mindeneknek, de sokaknak szívéhez. Ugy tetszik, hogy megjelenésünk az elfogadó községben ünnepi hangulatot kezd ébreszteni s annyira elragadja a gyülekezetek kicsinyeit nagyjait magával, hogy méltán mondhatjuk: a sokaság szívben és lélekben velünk van.

E meggyőződést nyújtja Derzsi gyűlésünk képe is, melyről — szerkesztő ur szíves engedelmével — röviden emlékezni akarunk.

Derzs népe ünnepi színben és hangulatban fogadott s valódi vendégszeretettel nyitotta meg hajlékait az idegenek előtt. A templom és belső emberi lakások környéke zöldágakkal, templom belseje virágokkal díszítve. Harangszóra zsufolásig telt, ezen építészetiileg is emléket képező hatalmas nagy templom minden része. Számosan jöttek át a szomszéd Muzsna községből is, és nemcsak a nép, de mindkét felekezeti lelkészek és tanítók is. És e nagy közönség nemcsak az istentiszteleten, de a közel 4 órát tartó templomi ünnepélyen is, élénk figyelemmel vett részt.

A gyülekezet éneke után imát és egyházi beszédet mondott Demeter Dénes karácsonfalvi lelkész. Közben és beszéd után Ajtai János orgona kísérete mellett énekelt Ürmösi Károly ébresztvén a keblekben amaz édes vágyat, vajha minél gyakrabban lehetne részünk ilyen, Istenhez emelő, magasztos élvezetben.

Ezután Sándor Gergely elnök gazdag, terjedelmes beszéddel nyitotta meg a gyűlést, melynek folyamán fájdalmas érzéssel emlékezett közelebről elhunyt mélt. Hajós János egyleti elnök ur haláláról, később pedig közvetlen melegséggel köszön-

tötte egyleti titkár urat, mint fiókegyletünknek ez alkalommal várva-várt és szeretettel fogadott vendégét, üdvözlőlvén őt, úgy a maga, mint a nagyközönség nevében az igaz szeretet ékes beszédével. A szeretet szeretetet szül. . . . Az üdvözlőltre a felelet az üdvözlőlet viszonzása lehet. Így nemes melegséggel szólott Boros György titkár ur is a gyülekezethez viszonzván az üdvözlőletet s buzdítván a kibontott zászló alatt az igaz tevékenységben nyilvánuló buzgó munkásságra.

Majd Derzsi Józsa tartott terjedeimes felolvasást „Ürnapjáról“, mely után Szász Irma k. a szavalta Gyulai Pál „Pókainé“ című nagyszabású költeményét, érzésteljesen valódi sikerrel. Ezt kövötte Vas István, ki kedves emlékü Darkó Sándor eszapo élet és jellemrajzát olvasta, megkapóan idézván vissza emlékét az örökké vidám kedélyü Darkó bátyánkna, és Benczédi Mózes, a ki Demeter Dénesnek, ez alkalomra „Van Isten“ című erőteljes költeményét szavalta teljes sikerrel.

Negyed órai szünet után kebli ügyeket intézet el gyűlé-sünk, melynek rendjén megejtetett a tisztujítás ezekben: újból választattak Sándor Gergely elnök, Vas István alelnök Egyed Ferencz könyvtáros, Dombi János, Györfi István, Ajtai János, Derzsi József és Benczédi Mózes vál. tagok. Titkár és pénztárnok felmentésöket kérvén, gyűlés a felmentést megadta s egyben titkárnak Vári Albertet, pénztárnoknak Pál Ferenczet közfelkiáltással megválasztotta.

Kebli ügyek intézése után helybeli pap vendégszerető házához mentünk vagy 60-nan gazdag lakomára s ott tölténk 2 órát vidám hangulatban, gyönyörködvn a szellemes tosztok változatosságában.

Ilyen volt, halvány képbe foglalva, jun. 1-e minekünk, ezért írom, hogy egyhamar nem is feledjük el.

Jelenvolt.

Az aranyosszéki ünnepély.

Örömmel jelezzük, hogy végre a legélettelenebbnek látszó egyházkörben is a vallásos élet Bethesda tava megmozdult. Ugyanis gyönyörű idő kedvezése mellett a Dávid Ferencz Egy-let aranyos-széki fiók-köre junius 25-én a várfalvi unitárius templomban egy óriási közönségtől látogatott vallásos ünnepélyt rendezett, a melyen a helybeli és szomszédos községek lakóin kívül Tordáról is mintegy 100-an jelentek meg 20—25 kocsin. Ott láttuk Kolozsvárról Boros György papnöveldei tanárt, köz-ponti titkárt, kinek megjelenése lelkesítően hatott a külömben is lelkes közönségre és Pálfi Márton, kolozsvári főgymnasiumi

tanárt, ki szülőfalujába ez alkalomból rándult haza byciklin. Tordáról ott láttuk Csegezi Mihály kir. ítélő táblai bírót, az egyházas érületű világi férfiak e mintaképét; Dézsi Károlyt nejével, Varga Dénes polg. iskolai igazgatót, Simó János tordai lelkészt nejével, Borbély Máté megyei főpénztáros nejével, Tóth Olivér városi főszámvevőt, nejével, Sigmond Gizella polg. isk. igazgatónővel, Dr. Pálfi Gyula, Dr. Fodor Mózes orvosokat, Nagy Balázs egyh. tanácsos, a Solymossy bíró családját, özv. Nagy Béláné családját, a Kleimhempel, a Fodor családokat, Adorján Domokost nejével, az unitárius egyháznak ezeket a buzgó hiveit s több másokat, kiket helyszűke miatt itt elő nem sorolhatunk.

Az ünnepély a zsufolásig megtöltött templomban, d. u. 3 órakor vette kezdetét a rendes istentisztelettel, melyen Bró Lajos várfalvi lelkész szép imája után Léтай Domokos sinfalvi lelkész mondott alkalomszerű nagyterjedelmű beszédet. Az istentisztelet után a fiókköri választmány elnöke Csegezy Mihály tartotta következő lelkes beszédét:

Az Aranyos-Torda-köri Dávid F. Egylet fiók-köre részéről eljöttünk, hogy az egylet céljait itt is hirdessük és terjesszük.

De talán valójában nem is annyira hirdetni, mint inkább munkánkhoz erőt és lelkesedést gyűjteni jöttünk ide, mert a miért egyletünk alakult: a vallás-erkölcsi élet, vajjon hol található meg inkább és tisztábban, mint a falusi földmives népnél.

A földmiveléssel foglalkozó népnél, a kinek állandó temploma a nagy és szép természet; a földmives népnél, a ki, ha küzd is, fárad is, legjobban tudja azt, hogy bármennyire huljának a munkában verejtékei, ha az Ég csatornáit meg nem nyílnak, ha a nap éltető melege munkájára reá nem süt, ha az Ég ura vészektől meg nem óvja, szóval, ha a munkájára nincsen Isten áldása, minden fáradsága semmit ér.

De nemcsak a mindennapi kenyeré beszerzésénél, hanem életmódjánál is jobban reá van utalva a falusi ember a vallásos életre, mert a falusi ember lelkének életszükség kell hogy legyen és valóban az is a templom.

Az ember ugyanis társaséletre van teremtvé. Az emberi természetben rejlik ezen kívül a tudás vágya, hogy ne mondjam ösztöne, mert már a kisgyermekben jelentkezik az, hogy minél többet szeretne látni és tudni.

És én azt tartom, hogy a falusi egyszerű földmives népnek, a ki szerény igényű tanulását az ő kisded iskolájában elvégezte, a kinek látköre nagy ritkán terjed túl községe ha-

tárán — annak életében felsőbb intézete, egyeteme a templom, tanára a lelkész, a kitől hitet, erkölcsöt, tudást, jó izlést, életbölcséséget tanul és szorakozást szerez.

Én azt tartom, azt látom, hogy annak a népnek könyvtára, színháza, Casinoja, mindene a templom.

Nem azért jöttünk tehát mi ide, hogy annak szükségességét hirdessük, hanem jöttünk, tölletek munkánkhoz lelkesedést, erőt és kitartást gyűjteni, mert miként a forrás vize akkor legtisztább, midőn a sziklából kifakad, a vallásos érzés is az emberiségnek azon gyermekei között a legerősebb, melyek a földdel legközvetlenebbül érintkezésben vannak. Ezen gondolatok azok, a melyekkel titeket székely atyámfiai üdvözlőni kívánlak, de mielőtt felolvasó gyűlésünket megnyitnám, mert az élet utain folyton váltakoznak az öröm és bánat, a fájdalomról is meg kell emlékeznem, meg kell emlékeznem azokról a csapásokról, melyek éppen együletünket is az újabb időben koronái büszkeségétől fosztották meg.

Éppen ma két éve volt első elnökünk a magyar tudósok Nesztora, az európai tudós, nekünk unitáriusoknak örökre büszkeségünknek ravatala főgyházunk templomában felállítva és az egész ország részvételétől körül véve volt és alig egy hónapja, hogy együletünk másik elnökét Vargyasi Hajós Jánost, a régi erős gárdából az utolsók közül valót, a ki egész életében a munkát, vallást, hazát, családot önfeláldozásig szerette és becsülte, szintén elvesztettük.

Illőnek tartom ez alkalommal mindkettőjük emléke előtt a legmélyebb kegyelettel meghajolni. Legyen emléküik mindörökre áldott. Hanem az ilyen veszteségek bármilyen mélyen érintenek és megráznak is, azt tartom, hogy azok és még inkább mindkettőjüknek élete, törekvéseinkben, munkánkban csak az előre törekvésre ösztönözhetnek és hogy vannak még lelkes hiveink, a kik ezt így fogják fel, itt örömmel üdvözlöm és mutatom be együletünknek megteremtőjét, mondhatom fönntartóját, annak nagyérdemű titkárát, Boros György tanár urat, ki maga az egész ember lélek, lelkesedés, a kit midőn magunk között látunk és remélem hallunk is, lehetetlen, hogy mi is vélle ne érezzünk és lelkesedjünk.

Gyűlésünket ezennel megnyitom.

A közönség lelkes éljenzése között emelkedett szólásra a titkár s szépen fejtegette népünknek erényeit s az erények ápolására a Dávid Ferencz Egylet hivatását

Boros lelkes beszéde után *Nagy Flóra* tordai tanítónő k. a. tartott egy erkölcsileg tanulságos szavalatot Éljenzéssel fogadták. Ezután Józan Miklós toroczkoí lelkész örtekezését,

szerző nem jelenhetvén meg, fölolvasta Benczédi Domokos, csegezi pap. Kleinhempel Ilona képezdei növ. szavalta „Egy szegény asszony könyve“ czimű örökbecsű költeményt el. Szaválásával könnyekre fakasztotta a közönséget. Ugy az Isten-tisztelet, mint a felolvasás és szavalatok között az Adorján Domokos kitűnő vezetése alatt a tordai vegyes dalkör adott elő szép darabokat, a miért a közönség is s az elnök ur is bezáró beszédében kifejezték hálájukat és köszönetüket, a minek mi is e helyen szivesen adunk kifejezést.

Az ünnepély után — melyről a közönség nagy lelki örömmel és fölvidulással távozott, elvive lelkében azt a gondolatot, hogy a Dávid Ferencz nevének fénye és varázsa alatt működő egyesület mily gyönyörű missiót teljesít — a fiók-köri választmány hívta közgyűlésre a tagokat. E szűkebb gyűlésen kimondatott, hogy a központ által kiadatni szándékolt naptár-ügyet teljes mértékben magáévá teszi, annak kiadását szükségesnek látja s egyszersmind a fiók-kör területén 400 példány eladását biztosítja. Kimondotta továbbá, hogy az egyházközségek megkeresendők az iránt, hogy az „Unitárius Közlönyt“ rendeljék meg, mert az semmiképpen sem helyeselhető, hogy egy oly tekintélyes egyház-kör, mint ez, melynek közel 100 ezer frt készpénze van — irodalmi célra alig fordít évenként 3—4 frtot. Hiszen, ha mi magunk sem pártoljuk saját irodalmi termékeinket — ugyan ki pártolja akkor? S hogy e tekintetben a jövőben lendület jöjjön, apellálunk a lelkész urak buzgóságára.

És pedig nagyobb buzgóságra, mint a minőt ez ünnepélyen való megjelenésben mutattak, mert a tordai. sinfalvi, csegezi, ar-rákosi és várfalvi lelkészekon kívül egy sem volt jelen. S hogy e kellemes vasárnap délután sem tartották szükségesnek a megjelenést, mi ezt a buzgóság hiányának tudjuk be semmi mentséget el nem fogadunk, mert hivatalos akadály — tudtunk szerint — egyiknek sem volt. A mi népünknek jól esik, ha papját jó példával látja maga előtt járni. Dicsérrettel említjük föl a kántorok tömeges megjelenését és buzgóságát.

A gyűlésezések után a papi kertben a várfalvi papné s tordai néhány nő gazdag asztalt teritettek. Itt a fák árnyékában Boros központi titkár s Létay Máté rákosi lelkész egy-egy szép toszttban adtak kifejezést szívök örömének. Innen az ifjuság az iskolába vonult, tánczra perdült, — a közönség más része a villanytelep megtekintésére rándult le.

Minket pedig azzal a gondolattal töltött el e szép ünnepség, hogy a kik azt állították, hogy Aranyos-Széken a Dávid Ferencz Egyesületnek nincsen működési tere, azok vagy

nem ismerték a népet, vagy nem akartak megmozdulni az ügy érdekében.

Nemcsak mi, de még az idegenek is örömmel látták a Dávid Ferencz Egylet eszméinek hódító hatalmát az örvendő és jóra való székelő nép lelkén.

Tudósító.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI MOZGALMAK.

Kisgyörgy Sándor esperesről ebben a rovatban meg kell emlékeznünk. A derzsi közgyűlésről szóló tudósításból látható, hogy az udvarhelyi f. egyletben új pénztárnok választatott. Ezt a nem könnyű tisztelet a fiók-egylet főnőnlátása óta Kisgyörgy Sándor végezte páratlan pontossággal és ügybuzgalommal. Ő megmutatta, hogy 60—80 egyleti tagot teljesen rendben lehet tartani, ha a pénztárnok pontosan teljesíti kötelességét. Ebben a fiók-egyletben hátralék legfennebb csak egy pár forint volt. Hálás köszönettel jegyezzük föl ezt, a Kisgyörgy többi érdemei közé. Reméljük, hogy utóda Pál Ferencz a nyomdokába fog lépni és példáját követi.

— **A Kovácsi Antal** alaphól a latinnyelvtanból tartott írásbeli pályázaton a díj egyenlően megosztott Csépi Miklós VIII., Puskás Endre és Karpfi Vilmos VII. tanulók között.

— **Fangh Erzsébeth** kisasszonyt, ki a kolozsvári polg. leányiskolában működik, a vallás- és közokt. miniszter ő nm. rendes tanítónővé kinevezte és a megfelelő fizetési osztályba előléptette. A kisasszony, ki a londoni Channinghouse leánynevelő intézetben is egy évet töltött, nemcsak nagymiveltségével, hanem tanítói szenvedélyével is sok hasznos szolgálattal fog tenni az oktatás és nevelés terén. Gratulálunk az előlépéshez!

— **A vall. és közokt. miniszter** előléptette Borbély Sámuel keresztni áll. tanít. kép. igazgatót a VIII. fiz. oszt. 1-ső. Bedő Dénes u. o. tanárt a II-ik fokozatába; dr. Jakabházy Zsigmond kolozsvári egyetemi tanársegédet az egyetemi magántanárságban megerősítette, a mit örömmel vesznek tudomásul barátain kívül azok, a kik édes atyjára a néhai Jakabházy Zsigmondra emlékeznek.

— **Székelő Ferencz** a kolozsvári unitárius főiskolának két éven át főnöke, H. Városlálya kinevezett lelkész, június hó 13-án meghalt. A theologiai tanfolyamot nagy szorgalommal, szép sikerrel végezte Mostegyeve a szakvizsgálatot derekasan kiállotta. Az E. K. Tanács bizalma az iskolafőnöki tisztelet rábízta s ő annak kifogástalanul megfelelt. A gymn. alsó osztályaiban vallást tanított. Mindent kifogástalanul végzett. Az ifjuság szerette, tanárai nagyra becsülték. püspöke egyik jó egyházközségbe kinevezte lelkipásztornak és ő, mielőtt őrizni kezdte volna a nyáját, elvezette önmagát. Miért? Legjobb barátai sem tudják. Ez egy megfeythetlen talány. Temetésén a főiskola nagy részvéte nyilvánult. Péterfi Dénes lelkész mondott imát az egyet. bonczterem előtti téren, Barabás István papnövendék az ifjúság nevében megfelelő szép beszédben mondott búcsut a kolozsvári vasútállomásnál, honnan Szent Péterre édes anyja mellé szállították. Ott a nagyközönség jelenlétében tartott imát a háznál Egyed Ferencz szentpáli lelkész, beszédet a sirnál Kisgyörgy Sándor esperes.

— **Pályázat.** A Murányi Farkas Sándor és neje Bányai Ágnes 1000 frtos alapítványára pályázat hirdettetik. Az alapítványnak 1897. és 1898. évi kamatjából két jutalom egyenként 50 frtban ezennel pályadíjjal kitűztetik.

Föltételek. 1. Pályázhatnak oly unitárius lelkészek és lelkészjelöltek, a kik az 1893. és 1899. évben léptek a lelkészi pályára, vagy a kik lelkészi állá-

sukat még nem foglalták el ugyan, de a püspöki kinevezés már birtokukban van.

2. Miután a Murányi Farkas Sándor és neje Bányaí Agnes alapítványra ez a harmadik pályázat lesz, az alapító levél 7-ik pontja értelmében „szabad pályázatnak” nyilvánítatik, melyen a kiválóbb tehetségű, komoly irányú s kiváltképen kitűnő szavaslószónoki képességű ifju is tekintetbe vétetik, azok mellett, a kik vallás-erkölcsi és hazafias költemények írásában már kitűntek.

3. Pályázók kötelesek írásban folyamodni a jutalomért. A folyamodást föl kell szerelni szigorlati bizonyítvánnyal, kinevezési obmánnyal és a nyomtatásban vagy írásban levő dolgozatokkal és a theologiai önképzőkörben végzett munkálkodás hiteles kimutatásával. A dolgozatok tisztán leírva és összefűzve melléklendők.

Az összes folyamodók között előnyben részesülnek, ha a föltételeknek különben is megfelelnek, a kolozsi Farkas Mihály egyenes leszármazói.

4. Arra az esetre, ha a 2-ik pont alatt körülírt föltételeknek megfelelő pályázó a lelkészi szolgálatban levő, vagy kinevezett lelkészjelöltek között nem találhatók, pályázhatnak azok is, a kik még nincsenek kinevezve, de számíthatnak arra, hogy legalább egy év alatt ki fognak neveztetni. Az ilyeneknek a jutalom csak akkor fog kiadatni, mikor a püspöki kinevezést benyújtják.

5. A nyílt pályázatok az Unitárius Papnevelő Intézet dékánjához f. évi aug. 10-ig nyújtandók be.

6. A pályázatok a Papn. Int. bizottsága elébe fognak terjesztetni, ennek lévén tiszte a megvizsgálásról és javaslatételről gondoskodni. A pályadíjak kiadása, vagy ki nem adása fölött az E. K. Tanács határoz.

7. A pályadíj, a mennyire lehetséges, a nyertesnek ünnepélyesen fog átadni a zsinaton. A pályázat eredménye és a pályadíj nyertesének neve az Alapítványi Emlékkönyvbe fog bevezettetni.

— **Kereszturi zsvaton**, augusztus 27-én ezernyi-ezeren fognak jelen lenni nemcsak a kereszturi környékből, hanem a szomszédból is. Minthogy ez lesz az utolsó zsinat a XIX. százban, mindenki igyekezni fog oda. Költség kímélésből ajánljuk a hívek figyelmébe azt a módot, a melyet a francziák gyakorolnak, ha Párist megakarják látni. Feltarisználnak. Maguk látják el magukat. A kereszturi gymnasium udvara sok ezer embert befogad. Ott lehetséges lesz az istentisztelet tartás is azoknak, a kik a templomba nem mehettek be. Urvacsorát is vehetnek, mert hiszen a kör lelkészei mind palástosan jelennek meg.

— **Székely Béla** a néhai püspökhelyettes Székely Mózes unokája hosszas, súlyos betegségben elhunyt június 18-án nagynénje Székely Klára gondozó karjai között. A még csak 25 éves derék ifjut őszinte részvét kísérte sirjába.

— **Simó János** torjai lelkész, lapunk dolgozó társa, márhuzamosabb idő óta gyengékedő állapotban van. Hívei igen szép jelét adták figyelmüknek és szeretetüknek azzal, hogy segédlelkészről gondoskodtak. A segédlelkészi tisztelet Bölöni Vilmos derék papnövendék teljesíti. Simó barátunk ígért dolgozatot a XII. cikkbe nem küldhette be gyöngékedése miatt s így a jelen számban e helyett a XII-iket fogja írni.

— **Dr. Vass Miklós**, Vass István szentpéteri veteránlelkészünk jeles fia f. hó 12-én szép sikerrel letette tanári vizsgája utolsó részét is. Örömmel jegyezzük föl a kitartó szorgalom ezen sikerét, a melyet még az is emel, hogy Vass ezelőtt egy pár évvel tudori vizsgát is tett volt. A tudori értekezése Székely Mózes erdélyi fejedelemről, a híres vitézről szól, melyet az ifju tanár most újból kiadni készül és ki is adja, ha a közönség támogatja. Egyszáz előfizető kellene 1—1 frttal és a mű megjelenése s egy jeles ifju megkapná a buzdítást az írói pályára, a melyen ő sok jó szolgálatot tehet. Lám a közönség egy csekély támogatással mily szép

czélt segitene elő. Az előfizetések szerző nevére Székely-Udvarhelyre küldendő.

— **Dombói egyházunkban** áldozatkészségének igen szép tanujelét adta id. Miklós Sámuel neje Nagy Zsuzsánna, ki 16 frt 50 kr. értékben egy csinos és izléses urasztalt készíttetett a mely a pünköshti ünnep első napján vétetett használatba. Legyen elismerés és köszönet a jószívű adakozónak.
J. D.

— **A papnevelő intézet ifjusági önképző-köre** által rendezni szándékolt »Szentábrahámi« emlékünnepe nem volt megtartható miután Nagyt. Boros György egyleti védnök ur, kinek a legfontosabb teendőt kellett volna teljesítenie az ünnepélyen, a Főt. püspök ural épen az ünnepély napján a magyarországi unitárius ecclesiák meglátogatására volt elutazva. Az ünnepély a jövő tanév folyamára halasztatott. Kolozsvárt, 1899. jun. 7.
Gálffy Zsigmond egyt. elnök.

— **Eljegyzés.** Simándi István dr. tordai jeles ügyvéd, eljegyezte Nagy Margitot, kaáli Nagy Gábor nagybirtokos és neje makfalvi Wass Vilma leányát Kaálban. Szerencse kísérje lépésüket.

— **A kolozs-monostori m. kir. gazdasági tanintézetet** végzett okl. gazdák közül azokat, kiknek még nincs állásuk, vagy állásukat változtatni akarják, ezennel felszólítom, hogy lakhelyök pontos közlésével mielőbb irjanak a tanintézet igazgatóságának. Dr. Szentkirályi Ákos igazgató.

— **Tanulmányi kirándulás.** Május 17-én a főgymn. igazgatója, öt tanár és 30 tanulóval kirándulást tartott Maros-Ujvárra és Nagy-Enyedre. Miután a kirándulók megtekintették a m.-ujvári Stefánia sóbányát, hol a bánya mérnöke a legnagyobb szivességgel mutogatta meg annak nevezetességeit, ép indulni készült tovább menni Nagy-Enyedre, midőn hozzájuk érkezett a n.-enyedi főgymn. egyik tanára, ki a csapat elébe jött. Nagy-Enyeden a legnagyobb szivességgel árasztották el a kis csapatot annyira, hogy mindig örömmel fog visszagondolni e napra.

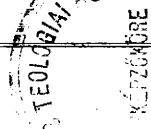
— **Jeles tanulók.** Az unitárius főiskola Értesítőjében a főtantárgyakból és magaviseletből tiszta jeles osztályzatot nyert tanulókat mi is kitüntetjük azzal, hogy nevüket közöljük. I. oszt. Kis Ernő, Vári Ákos, Veress Géza. II. o. Gál Zsigmond, Gyulay Tibor, Máthé Albert, III. oszt. Abrudbányai Ede. IV. o. Rosenfeld Aladár V. oszt. Lőrinczi Géza, Smiel József. VI. Kovács Kálmán, VII. oszt. Ausch Jenő. Ezekon kívül általános jeles osztályzatot nyert még 3, összesen 13.

EGYLETI ÉLET ÉS MUNKÁSSÁG.

Olvasóink közül még sokan vannak hátralékban. Kérjük, hogy a közgyűlés előtt küldjék be tartozásukat.

A Dávid Ferencz Egylet közgyűlése a f. évben a kereszturi fiók-egyletben fog megtartatni Székely-Kereszturt a zsinat helyén.

TARTALOM: Tizenkét czikk az unitarismusról. Az unitárius theologia irányzata Boros Gy 185. l. — Az utolsó előtt 192. l. — Nők világa: Feleségemhez. Költ. Rédiger G. — Az unitárius vallás előnye gyermekeink nevelésére nézve. Egy anya. 194—195 l. — Az altöldön. 198. l. — Püspökeink a Millenium százában. Kőváry László 201. l. — Régi dolgok. Végh Mihály. 202 l. — A D. F. E. fiók-egyletei. Ünnepegy. Dérzsenben. 207. l. Az aranyosszéki ünnepély. 209. l. — Egyházi és iskolai mozgalmak. 213. l. — Egyleti élet és munkásság, 215. l.

M. A. V. ERDÉLYRÉSZI FO- ÉS MELLÉKVONALAINAK MENETRENDJE.

Ervényes 1899. május 1-től.

I.	Sz. 830	Gy. 155	Sz. 545	Gy. 915	ind.	Budapest k. p. u.	érk.	Sz. 710	Gy. 750	Gy. 150	Sz. 620
"	833	" 1008	" 659	" 555	érk.	Kolozsvár	ind.	" 613	" 1101	" 523	" 700
"	850	Sz. 1047	V. 840	" 671	ind.	"	érk.	V. 524	" 1046	Sz. 427	" 645
"	1014	" 1233	" 1040	" 726	érk.	Ar.-Gyéres A)	ind.	" 347	" 924	" 239	" 518
"	1044	" 108	" 1125	" 750	érk.	Kocsárd B)	ind.	" 306	" 854	" 158	" 443
"	1132	" 122	" 1255	" 832	érk.	Tövis	ind.	" 155	" 806	" 1241	" 338
"	1224	Gy. 1200	" 130	" 837	ind.	"	érk.	" 129	" 800	Gy. 318	" 302
"	207	" 105	" 331	" 943	érk.	Kis-Kapus C)	ind.	" 1135	" 656	" 216	" 125
"	340	" 208	" 527	" 1051	érk.	Segesvár D)	ind.	" 945	" 553	" 114	" 1140
"	403	" 229	" 612	" 1112	érk.	Héjasfalva	ind.	" 913	" 533	" 1254	" 1177
"	800	" 507	" 1025	" 209	érk.	Brassó E)	ind.	" 508	" 245	" 1026	" 738
II.	Gy. 650	Sz. 810	Gy. 215	Sz. 1000	ind.	Budapest k. p. u.	érk.	Sz. 610	Gy. 110	Sz. 720	Gy. 940
"	1151	" 355	" 711	" 609	érk.	Arad	ind.	" 935	" 818	" 1120	" 421
"	1211	" 430	" 778	" 635	ind.	"	érk.	" 857	" 808	" 1050	" 406
"	306	" 906	" 1011	" 1056	érk.	Piski a)	ind.	" 472	" 508	" 605	" 100
"	400	" 1038	" 1111	" 1216	érk.	Alvincz b)	ind.	" 253	" 409	" 434	" 1104
"	426	" 1054	" 1123	" 1234	érk.	Gy.-Fehérvár c)	ind.	" 228	" 357	" 417	" 1113
"	—	" 1130	" 1145	" 105	érk.	Tövis	ind.	" 200	" 333	" 343	—
A.	Sz. 733	V. 122	V. 500	Sz. 1023	ind.	Ar.-Gyéres	érk.	Sz. 505	V. 1030	V. 320	Sz. 912
"	755	" 11	" 522	" 1045	érk.	Torda	ind.	" 445	" 1010	" 300	" 852
B.	V. 208	Sz. 835	Sz. 311	Sz. 1101	ind.	Kocsárd	érk.	Sz. 742	Sz. 238	Sz. 835	V. 1248
"	300	" 8	" 352	" 1147	érk.	M.-Ludas B')	ind.	" 734	" 200	" 747	" 1200
"	500	" 10	" 529	" 117	érk.	"	ind.	" 500	" 1225	" 550	" 954
"	515	V. 1042	V. 539	—	ind.	M.-Vásárhely	érk.	—	V. 900	V. 504	" 935
"	644	" 1216	" 717	—	érk.	Szász-Régen	ind.	—	" 739	" 330	" 805
B ¹	V. 400	T. 910	—	—	ind.	M.-Ludas	érk.	—	V. 730	—	—
"	977	" 341	—	—	érk.	Sajó-Magyarós	ind.	—	" 201	—	—
"	1041	" 455	—	—	érk.	Besztercze	ind.	—	" 116	—	—
C.	Sz. 221	Sz. 1130	V. 710	—	ind.	Kis-Kapus	érk.	V. 932	Sz. 625	Sz. 1235	—
"	419	" 120	" 915	—	érk.	Nagy-Szeben C')	ind.	" 741	" 440	" 1030	—
"	834	V. 635	—	—	érk.	Fogaras	ind.	" 332	—	V. 425	—
C ¹	V. 530	V. 215	V. 825	—	ind.	Nagy-Szeben	érk.	V. 710	V. 355	V. 1009	—
"	606	" 251	" 913	—	érk.	N.-Disznód	ind.	" 636	" 321	" 935	—
D.	V. 322	V. 1108	—	—	ind.	Segesvár	érk.	V. 951	V. 532	—	—
"	354	" 1138	—	—	érk.	Héjasfalva	ind.	" 921	" 504	—	—
"	620	" 159	—	—	érk.	Sz.-Udvarhely	ind.	" 715	" 300	—	—
E.	Sz. 519	V. 850	Sz. 315	—	ind.	Brassó E')	érk.	Sz. 825	Sz. 150	V. 648	—
"	635	" 1031	" 434	—	érk.	S.-Szt.-György E')	ind.	" 704	" 1230	" 505	—
"	803	" 1233	" 615	—	érk.	Kovászna	ind.	" 543	" 1108	" 328	—
"	853	" 137	" 650	—	érk.	K.-Vásárhely	ind.	" 458	" 1022	" 227	—
E.	V. 835	V. 300	V. 915	—	ind.	Brassó	érk.	V. 649	V. 132	V. 834	—
"	1028	" 445	" 1038	—	érk.	Zernest	ind.	" 520	" 1205	" 720	—
F.	V. 710	V. 1105	V. 457	—	ind.	S.-Szt.-György	érk.	V. 630	V. 1203	V. 431	—
"	1029	" 245	" 817	—	érk.	Cs.-Szereda	ind.	" 320	" 856	" 108	—
"	135	" 637	—	—	érk.	Cs.-Gyimes	ind.	—	" 540	" 950	—
a.	V. 200	V. 730	Sz. 410	—	ind.	Alvincz	érk.	Sz. 1130	V. 748	V. 1015	—
"	655	" 1240	" 805	—	érk.	N.-Szeben	ind.	" 744	" 205	" 505	—
b.	V. 437	V. 940	T. 436	—	ind.	Gyulafehérvár	érk.	V. 722	T. 1101	V. 616	—
"	728	" 1225	" 747	—	érk.	Zalatna	ind.	" 500	" 822	" 300	—

Gy. = Gyorsvonat. Sz. = Személyvonat. T. = Tehervonat személyszállítással. V. = Vegyesvonat.